

Bâbüssaâde Ağası Bosnevî Hasan Ağa'nın Vakıfları**Habibe Kazancıoğlu**

Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı, Edirne, Türkiye
habibekazanci@gmail.com | <http://orcid.org/0000-0003-4145-3607> | <https://ror.org/00xa0xn82>

Öz

Vakıf, Osmanlı kültür ve medeniyet tarihinin önemli kurumlarının başında gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde hayırseverler maddi imkânları nispetinde birçok vakıf kurmuşlardır. Saray mensupları ve devlet ricali, vâkıflar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Sultan I. İbrahim (1640-1648) zamanında ser-hazînedâr (hazînedârbaşı), Sultan IV. Mehmed (1648-1687) zamanında ise Bâbüssaâde ağalığı gibi çok önemli devlet vazifelerinde bulunan Bosnevî Hasan Ağa her iki görevi sırasında vakıf kurmuş önemli devlet adamlarındandır. Hasan Ağa'nın hayatı hakkında çok az bilgi vardır. Nerede doğduğu, saraya nasıl geldiği gibi konular hakkında maalesef bir bilgi yoktur. Bu çalışma, Bosnevî Hasan Ağa'nın vakıflarını konu edinmektedir. Hasan Ağa'ya ait 1056 (1646), 1057 (1647) ve 1060 (1650) tarihli üç adet vakfiye bulunmaktadır. Bunlardan ilk ikisi, İstanbul; üçüncüsü Bosna vakıfları hakkındadır. İstanbul'daki vakıf gelirlerinin bir kısmını ailesine, akrabalarına ve âzatl kölelerine; bir kısmını da inşa ettirdiği mektebin giderlerine vakfetmiştir. Bosna'daki vakfının gelirlerini ise, sadece inşa ettirdiği cami ve mektebin giderlerine vakfetmiştir. Bu çalışmada Hasan Ağa'nın vakfına ait üç vakfiyeden ve Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi belgelerinden hareketle Hasan Ağa'nın hayrâtı, vakıflarından yararlanacak kimseler, vakıflarının gelir kaynakları, giderleri ve işleyişi üzerinde durulmuş; vakıf görevlilerinin vazifeleri, ücretleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

İslam Tarihi, Vakıf, Vakfiye, Bosnevî Hasan Ağa, İstanbul, Bosna.

Atıf Bilgisi

Kazancıoğlu, Habibe. "Bâbüssaâde Ağası Bosnevî Hasan Ağa'nın Vakıfları". *Uludağ İlahiyat Dergisi* 34/1 (Haziran 2025), 233-260. <https://doi.org/10.51447/uluid.1648416>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Geliş Tarihi Date of Submission	27 Şubat 2025 27 February 2025
Kabul Tarihi Date of Acceptance	14 Haziran 2025 14 June 2025
Yayın Tarihi Date of Publication	27 Haziran 2025 27 June 2025
Yayın Sezonu Pub Date Season	Haziran June
DOI	https://doi.org/10.51447/uluid.1648416
Değerlendirme Peer-Review	Ön İnceleme: Bir İç Hakem (Editörler Kurulu Üyesi - Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem - Çift Taraflı Körlleme Single anonymized Internal (Editor board member) Double anonymized – Two External
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited
Benzerlik Taraması Plagiarism Checks	Yapıldı – iThenticate Yes – iThenticate
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. The author(s) has no conflict of interest to declare.
Finansman Grant Support	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı & Lisans Copyright & License	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. The author(s) publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0
Etik Bildirim Complaints	ilahiyyatdergisi@uludag.edu.tr - https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluid

The Waqfs of Chief White Eunuch Bosnian Hasan Agha

Habibe Kazancıoğlu

Assoc. Prof., Trakya University, Faculty of Theology, Department of Islamic History, Edirne, Türkiye
habibekazanci@gmail.com | <http://orcid.org/0000-0003-4145-3607> | <https://ror.org/00xa0xn82>

Abstract [You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

The waqf is one of the most important institutions in the history of Ottoman culture and civilisation. In the Ottoman Empire, philanthropists established large and small waqfs according to their financial means. Members of the palace and state officials occupied an important place among the benefactors. Bosnevî Hasan Ağa (Bosnian/Bosnevî Hasan Agha b. Ahmed), who held very important state positions such as *ser-hazînedâr* chief treasurer) during the reign of Sultan İbrahim (İbrâhîm) I (1640-1648) and Bâbü's-sa'âde agha during the reign of Sultan Mehmed (Meḥmed) IV (1648-1687), is one of them. Hasan Agha b. Ahmed was one of the important statesmen who established foundations during both of his two positions. There is very little information about Hasan Agha's life. Unfortunately, there is no information about where he was born and how he came to the palace. He donated a portion of the income from his foundation in Istanbul to his family, relatives and freed slaves, and a portion to the expenses of the school he had built. He donated the income from his foundation in Bosnia only to the expenses of the mosque and school he had built. This study focuses on the waqfs of Bosnevî Hasan Agha. There are three waqfiyyas of Bosnevî Hasan Agha, two dated 1056 (1646) and 1057 (1647) in Istanbul and one dated 1060 (1650) in Bosnia. Then an archive search was made about the foundation. Then, based on these three waqfs and archival documents, Then, based on these three waqfs and archival documents, Hasan Agha's charity, the people who would benefit from his waqf, the sources of income of his waqfs, the expenditures of his waqfs, the functioning of his waqfs, the duties of the waqf officials, their wages and so on.

Keywords

Islamic History, Waqf, Waqfiye, Bosnian Hasan Agha, Istanbul, Bosnia.

Citation

Kazancıoğlu, Habibe. "Bâbüssaâde Ağası Bosnevî Hasan Ağa'nın Vakıfları". *Uludağ İlahiyat Dergisi* 34/1 (June 2025), 233-260. <https://doi.org/10.51447/uluid.1648416>

Giriş

İslâm tarihi boyunca var olan vakıf müesseseleri, Osmanlı Devleti'nde sosyal hayatın hemen her alanında faaliyet göstermişlerdir. Osmanlı Devleti'nde padişahlar, hânedân üyeleri, devlet adamları ve imkânları ölçüsünde halktan kimseler, vakıflar tesis etmişlerdir. Vakıf kuranlar arasında devlet adamları önemli bir yer tutmaktadır. Bunların bir kısmı sadrazamdan sonra padişahın en yakınında bulunan Bâbüssaâde ağası gibi devlet adamlarıdır. Devlet bürokrasisinde yüksek bir makama gelmelerine rağmen Bâbüssaâde ağaları hakkındaki bilgilerimiz çok sınırlıdır. Onlar hakkındaki bilgilerimizin büyük bir kısmı ya tarihte önemli siyasi olaylardaki rolleri veya tesis etmiş oldukları vakıfları sayesindedir. Bunun bir örneği de Sultan I. İbrahim'in (1640-1648) ser-hazînedârı (hazînedâr-başı)¹, Sultan IV. Mehmed'in (1648-1687) ise Bâbüssaâde ağalarından (Kapı ağalığı)² Bosnalı/Bosnevî Hasan Ağa b. Ahmed'dir. Saray ve devlet içinde oldukça itibarlı olan Bâbüs-

¹ Osmanlı Devleti'nin maliye teşkilatında iki hazine olup bunlardan biri Dîvân-ı Hümâyûn Hazinesi diğeri ise Enderûn-ı Hümâyûn Hazinesi'dir. İlkinin amiri padişahın vekili sıfatıyla veziriazam iken ikinci hazinenin amiri hazinedarbaşısıdır. Osmanlı saray teşkilatında saray hizmetlerinin yürütülmesi için yukarıdan aşağıya olmak üzere Has Oda, Hazine Odası, Kiler Koğuşu, Seferli Koğuşu, Büyük ve Küçük Odalar şeklinde hiyerarşik birimler bulunmaktaydı. Fatih Sultan Mehmed (1444-1446, 1451-1481) zamanında kurulan Hazine Odası'nın amiri ak hadım ağalarından İç Hazinedarbaşı olup arşiv belgelerinde bu görevli Ser Enderûn veya Baş Hazinedarbaşı olarak da geçmektedir. Hazinedarbaşılık kurum olarak II. Murad (1421-1444, 1446-1451) zamanında teşekkül etmiştir. Hazinedarbaşı, gerek savaş gerek barış zamanında daima padişahın yanında bulunurdu. Hazinedarbaşının hazineyi muhafazanın yanı sıra padişahın Cuma namazına çıktığı zaman gideceği camiye daha önceden gidip Mahfel-i Hümâyûn denilen padişahın namaz kılacağı mahalde seccâdesini sermek ve ihtiyâten secde edilecek mahalle birkaç defa yüzünü sürerek padişahın yüzüne zarar verecek şeylerin olup olmadığını kontrol etmek gibi önemli vazifeleri de bulunmaktaydı. Ayrıca Bâb-ı Hümâyûn Hazinesi denilen ve muhaleffâtın muhafazasına mahsus olan hazine de hazinedarbaşının nezareti altında idi. 16. asır sonuyla 17. asır başlarında hazinedarbaşılar terfi ettiklerinde Bâbüssaâde ağası olurlardı. bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi), 73-74; 318.

² Kapı ağası da denilen Bâbüssaâde ağası, Bâbüssaâde'nin (Harem ve Enderûn'un bulunduğu yer) amiri olmasının yanı sıra sarayın baş nâzırı ve zâbiti idi. Dışarıda sadrazam, padişahın nasıl mutlak vekili ise 16. asrın sonlarına kadar kapı ağası da sarayda padişahın mutlak vekili idi. Bâbüssaâde ağaları, ak ağalardan olmaları sebebiyle devşirme kökenli değillerdi. Ak ağalar saraya çocuk veya bebekten hadım edilmiş oldukları halde alınırdı. Genellikle Boşnak, Gürcü ve Arnavutlardan oluşan ak ağalar teşkilatında az da olsa Türk ve diğer milletlerden de ak ağalar bulunmaktaydı. Ak ağaların içlerinden tebarüz edenler hiyerarşik olarak aşağıdan yukarıya olmak üzere kilerci başı, hazinedarbaşı ve kapı ağası yani Bâbüssaâde ağalığına yükselirdi. bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), 1/31. Bâbüssaâde ağalığı ilk defa Harem-i Hümâyûn ve saraydaki bütün dâirelerin amiri olarak II. Murad zamanında teşekkül etmiştir. Bâbüssaâde ağası, Harem-i Hümâyûn'daki Dârüssaâde ağalarının (kara ağalar) da amiri iken 1587 yılında Dârüssaâde ağalığı, Bâbüssaâde ağalığından ayrılmıştır. Harameyn Evkâfı Nezâreti görevinin Dârüssaâde ağalığına verilmesiyle bunlar sarayda üstün duruma gelmiştir. Bu şekilde görevleri sınırlandırılan Bâbüssaâde ağaları, 18. yüzyıla kadar diğer saray hizmetlerinde baş amir olarak kalmışlarsa da bu tarihten itibaren nüfuzları gittikçe azalmış; 80 kadar ak hadımın amirliğini yapmakla iktifa ettirilmişlerdir. Bâbüssaâde ağaları eğer taşra hizmetine tayin edilecek olursa Mısır Valiliği'ne gönderilirdi. Derecesi ise vezirlerle aynı idi. bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, 354-357.

saâde ağaları üstlendikleri vazifeyle doğru orantılı olarak yüksek gelirleri olan zengin devlet adamlarıdır.³ Bâbüssaâde ağaları hayatları boyunca edindikleri mülklerinin, biriktirdikleri paralarının büyük bir kısmını vakfetmişlerdir. Bâbüssaâde ağalarının, hadım olmaları sebebiyle evlatlarına mal mülk bırakmaları söz konusu değildi. Onlar, bunun yerine kardeşlerine, âzatlı kölelerine ve onların nesillerine olmak üzere mallarını vakfetmişlerdir. Çalışmamıza konu olan Hasan Ağa; tesis ettiği vakfının gelirlerinden bir kısmını kardeşlerine, akrabalarına ve âzatlı kölelerine; diğer kısmını ise kamu yararına yaptırdığı cami ve mektep giderleri için vakfetmiş hayırsever bir Bâbüssaâde ağasıdır. Bu açıdan Hasan Ağa'nın vakıfları yarı ailevi vakıf özelliği arz etmektedir.⁴

Literatür taraması yapıldığında Hasan Ağa'nın hayatı ve vakıfları üzerine müstakil bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Hayatı hakkında sınırlı bilgi olan Hasan Ağa'nın İstanbul'daki vakfına ait 1056-1057 (1646-1647) tarihli iki vakfiye ile Bosna'daki vakfına ait 1060 (1650) tarihli bir vakfiye olmak üzere üç vakfiyesi bulunmaktadır. Bu çalışmada Bâbüssaâde Ağası Bosnevî Hasan Ağa'nın vakfiyelerinden hareketle hayrât eserleri, vakıflarından yararlanacak kimseler, vakıflarının gelir kaynakları, giderleri, vakıfların işleyişi üzerinde durulacaktır. Ayrıca vakıf görevlilerinin sayıları, vazifeleri, ücretleri ve görevli-lerde aranan şartlar hakkında bilgiler verilecektir.

1. Hasan Ağa b. Ahmed

Vakfiyelerinden ve diğer arşiv belgelerinden Bosnalı olduğunu, sarayda hazînedârbaşılık ve Bâbüssaâde ağalığı görevlerinde bulunduğunu öğrendiğimiz Hasan Ağa, Mehmed Süreyya'nın aktardığına göre Receb 1059'da (Temmuz 1649) Bâbüssaâde ağası olmuş; bu görevinden kısa bir süre sonra Zilkâde 1061'de (Ekim-Kasım 1651) vefat etmiştir.⁵

Mehmed Halife'ye ait *Târîh-i Gilmânî* adlı eserde⁶ Bosnalı Hasan Ağa'nın da görev yaptığı 17. yüzyılın ikinci çeyreğine dair saray teşkilatı hakkında önemli bilgiler verilmektedir. *Târîh-i Gilmânî*'de Hasan Ağa'ya dair tek malumat; Sofu Mehmed Paşa'nın vezir tayin edildiği 18 Receb 1058 (8 Ağustos 1648) tarihinde Hasan Ağa'nın saray hazînedârbaşısı olduğudur. Aynı tarihte Bâbüssaâde ağası ise Abdurrahman Ağa'dır.⁷

³ Bâbüssaâde ağalarının gelirleri için bk. Sevgi Ağca Diker, "Topkapı Sarayında Ak Hadımlardan Oluşan Bâbüssaâde Teşkilatı ve Kurumun Son Güçlü Temsilcisi: Kapı Ağası Gazanfer Ağa", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 16 (Aralık 2020), 16-19.

⁴ Vakıf türleri için bk. Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi* (Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 14-19.

⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar (Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 2/607.

⁶ Osmanlı sarayı iç halkından olan Mehmed Halife'nin, 17. yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreğine ait sarayda geçen olayları gözlemlerine dayalı olarak anlattığı *Târîh-i Gilmânî* adlı eseri, IV. Murad, I. İbrahim ve IV. Mehmed devirlerinde gerçekleşen olaylar için birincil kaynaklar arasındadır. bk. Ertuğrul Oral, *Mehmed Halife Tarih-i Gilmanî* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 20.

⁷ Oral, *Mehmed Halife Tarih-i Gilmanî*, 20. Abdurrahman Ağa: Enderûn'dan yetişerek Kapı ağası olmuş, Receb 1059'da (Temmuz 1649) vezir rütbesiyle Boğaz muhafızlığına gönderilmiştir. 1061'de (1651) Anadolu ve aynı yıl Mısır valisi olmuştur. 1062'de (1652) azledilmiş ve kubbe veziri olmuştur. Cemâziyelevvel 1063'te (Nisan

Abdurrahman Ağa ve Hasan Ağa'nın Eyüp'te Câmi-i Kebîr Caddesi ile Boyacı Sokağı'nın birleştiği yerde, caddenin sağ köşesinde yer alan türbelerinin 1058 (1648-1649) tarihli kitâbesinde geçen ifadelerden hareketle onların yakın dost oldukları söylenebilir:

*Çün Şekerpâre Kadın Türbesi'ni mîrîden
Nakd-i semân ile bey' itmek olundu fermân
İştirâ' eylediler ânu bahâsını virüb
İştirâk üzre iki zâbit-i sâhib-erkân
Birisi Bâb-ı Sa'âdet ağası kim dinilür
Nâmına izzet ü ikrâm ile Abdurrahmân
Birisi de ser-hâzin Hasan Ağa ki odur
Kadr ile hâfız-ı emvâl-i şehinşâh-ı cihân
Oldular ol iki Ağa-yı mükerrem zîra
Birbirine meveddetle misâl-i ihvân
Dâr-ı dünyâda vü ukbâda Hüdâ ey Cevri
Birbirinden ayırmaya Hakk-ı Furkân
Aldılar türbeyi bin elli sekizde ikisi
Hakk mahallinde ide her birine kasr-ı cinân⁸*

Bâbüssaâde ağası Abdurrahman Ağa'nın, Sultan I. İbrahim'in katlinde rolü olduğu bilinmektedir.⁹ *Sicill-i Osmânî*'de geçen bilgilerden IV. Mehmed tahta çıktıktan sonra Receb 1059 (Temmuz 1649) tarihinde Abdurrahman Ağa'nın vezir rütbesiyle Boğaz muhafızlığına gönderildiği, kendisinden boşalan Bâbüssaâde ağalığına ise aynı tarihte Hasan Ağa'nın tayin edildiği anlaşılmaktadır.¹⁰ 1059-1061 (1649-1651) yılları arasında Bâbüssaâde ağalığı vazifesinde bulunan Hasan Ağa'ya dair dönemin tarih kaynaklarında başka bir bilgi bulunmamakta; sarayda meydana gelen olaylarda Hasan Ağa'nın adına rastlanılmamaktadır. Bunun sebeplerinden biri, 17. yüzyıldan itibaren saray idaresinin Bâbüssaâde ağaları yerine Kızlar ağası da denilen Dârüssaâde ağalarına geçmiş olmasıdır. Nitekim Hasan Ağa'nın Bâbüssaâde ağası olduğu 1059 (1649) yılında Dârüssaâde Ağası Süleyman Ağa,

1653) vefat etmiştir. bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/97; Abdurrahman Ağa, Mısır valiliği sırasında kendisinden önce Mart 1649-Aralık 1650 yıllarında Mısır valiliğinde bulunan Tarhuncu Ahmed Paşa'yı hazine hesabında açık olduğu iddiasıyla sorgulamış ve zimmetine geçirdiği iddia edilen meblağı ödemesi için baskı yapmıştır. 13 Receb 1062 (20 Haziran 1652)'de veziriazam tayin edilen Ahmed Paşa kendisine yapılan baskı ve zulümlerin intikamını almak için Abdurrahman Ağa'yı İstanbul'a davet etmiş, Abdurrahman Ağa başına gelecekleri tahmin ettiği için çeşitli bahanelerle yollarda oyalanmış. Konya'ya geldiğinde Ahmed Paşa'nın idam edildiğini öğrenince sadrazamlığı alabilme ümidiyle hızlıca yola koyulmuştur. Ancak Derviş Mehmed Paşa'nın, padişaha Abdurrahman Ağa'nın Sultan I. İbrahim'in katlinde bizzat rolü olduğunu bildirmesi üzerine Abdurrahman Ağa'nın saraya varır varmaz katledilmesi için ferman verilmiş Cemâziyelevvel 1063 (Mart-Nisan 1653)'te idam edilmiştir. bk. Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ*, haz. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 5/1472-1481.

⁸ Eyüp Sultan Belediyesi (ESB), "Abdurrahman Paşa Türbesi" (Erişim 7 Ağustos 2024).

⁹ Naîmâ, *Târih-i Naîmâ*, 5/1472-1473; Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, haz. Mümin Çevik - Erol Kılıç (İstanbul: Üçdal Neşriyat, ts.), 5/536.

¹⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/607.

Kösem Mahpeyker Sultan'ın katli başta olmak üzere dönemin siyasi olaylarında önemli rol oynamıştır.¹¹ *Târîh-i Gilmânî*'de geçen "...içerüde baş mübdi-i fesâd Süleyman Ağa Kızlar Ağası olup padişahımızı bi'l-küllîye tasarrufuna alup padişahımızın ancak adı var idi; Kızlar ağası ider kıları. Kimesne kapusuna durur yok. Bu kez devlet, ocak ağalarından Araplara düştü..."¹² ifadeleri bu tarihlerde Kızlar ağasının devlet yönetimindeki etkisini göstermektedir.

Kösem Sultan'ın 16 Ramazan 1051 (2 Eylül 1651) tarihinde katledildiği sırada Hasan Ağa, Bâbüssaâde ağalığı görevinde bulunmasına rağmen olayla ilgili olarak onun adı doğrudan geçmemektedir. Diğer taraftan Hasan Ağa'nın, Kösem Sultan'ın katlinden çok kısa bir süre sonra Zilkâde 1061 (Ekim-Kasım 1651) tarihinde vefat ettiği bilinmektedir.¹³ Buna göre Kösem Sultan'ın öldürülmesinden sonra, devlet idaresinde Vâlîde Turhan Sultan ile saray ağalarının beş yıl kadar süren iktidarlari zamanında¹⁴ Kösem Sultan'ın taraftarları olan ocak ağalarıyla birlikte Hasan Ağa'nın da öldürülmüş olması muhtemeldir. Nitekim 6 Şevval 1061'de (22 Eylül 1651) Dârüssaâde Ağası Mehmed azledilerek yerine Valide Sultan'ın katlinde önemli rolü olan Lala Süleyman Ağa getirilmiştir.¹⁵

Mehmed Halife'nin aktardığına göre Tarhuncu Ahmed Paşa, 3 Receb 1062 (10 Haziran 1652) tarihinde veziriazam olduktan hemen sonra Kızlar Ağası Süleyman Ağa'yı ve o sırada Kapı ağası olan Mehmed Ağa'yı taşraya sürdürmüş; Süleyman Ağa'nın yerine Bayram Ağa'yı; Mehmed Ağa'nın yerine ise Bosnalı Ahmed Ağa'yı tayin etmiştir.¹⁶ Buna göre Zilkâde 1061 (Ekim-Kasım 1651) tarihinde vefat etmiş olan Bâbüssaâde Ağası Hasan Ağa'nın yerine Mehmed Ağa'nın tayin edildiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde Bâbüssaâde ağaları ak hadımlardan olurdu. Ak hadımların en önemli özelliklerinden biri ise devşirme olmamalarıydı. Hasan Ağa'nın babasının adının Ahmed olması bu bilgiyi teyit etmektedir. Hadım olduğu için vakfiyesinde vakfın gelirlerinden hisse alacaklar arasında kardeşleri, kuzeni, utekâ (âzatlı köle, cariyeye) ve atîkâtının (âzatlı cariyeye) adları geçmektedir. Nitekim Hasan Ağa'nın vakfiyesinde; vakfiyesinin düzenlendiği sırada hayatta olmayan erkek kardeşleri Hüseyin Ağa ve Sefer Bey,¹⁷ kız kardeşleri Fatma ve Sâkine Hanımlar¹⁸ ile amcasının kızı Hadîce bnt. Behrâm ve onun eşi Ali Ağa b. Abdülmennân'ın isimleri geçmektedir.¹⁹

¹¹ Mücteba İlgürel, "Kösem Sultan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 22/275.

¹² Oral, *Mehmed Halife Tarih-i Gilmânî*, 48.

¹³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/607.

¹⁴ Abdülkadir Özcan, "Mehmed IV", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/415.

¹⁵ Naîmâ, *Târîh-i Naîmâ*, 5/1356; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 5/508.

¹⁶ Naîmâ, *Târîh-i Naîmâ*, 5/1356; 1409-1410, Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 5/524; Oral, *Mehmed Halife Tarih-i Gilmânî*, 34, 45.

¹⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi* [TS.MA.d], No. 6960, 21b.

¹⁸ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 16b.

¹⁹ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 17b.

2. Bosnevî Hasan Ağa'nın Vakfiyeleri

Hasan Ağa'nın İstanbul vakıflarına ait Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Defter (TSMA. d) 6960 ve 6995 numaralarda kayıtlı, aslına uygun surette hazırlanmış iki adet vakfiye nüshası bulunmaktadır. Her ikisi de ciltli birer defter şeklindedir. TSMA. d. 6960 kayıtlı vakfiye nüshası 29 varaktan oluşmaktadır. 1-28a varakları arasında bulunan vakfiye, Hasan Ağa tarafından 15 Rebîülâhîr 1056 (31 Mayıs 1646) tarihinde tescil ettirilmiştir. Vakfiyenin ilk sayfasının ilk satırının kenarında bulunan yazıda Rumeli Kazaskeri Mustafa tarafından aslına uygun olarak hazırlanmış bir suret olduğu belirtilmiştir.²⁰ Vakfiyede geçen ifadelerden²¹ Hasan Ağa'nın vakfiyesini hazırlattığı 15 Rebîülâhîr 1056 (31 Mayıs 1646) tarihinde hazînedârbaşı olduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyede Allah'a hamd ve senâ, Hz. Peygamber'e (s.a.v) salât ve selamdan sonra âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîflerle vakıf kurmanın önemine vurgu yapılmış; ardından vakfedilen malların neler olduğu, vakfın kimler tarafından nasıl idare edileceği ve gelirlerinin hangi alanlara, kimlere ve ne miktarda sarf edileceği ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu nüshada varak 28b'de, 12 Şevval 1068 (13 Temmuz 1658) tarihli tek sayfadan oluşan bir kayıt ile varak 29a'da 15 Cemâziyelevvel 1072 (6 Ocak 1662) tarihli yine tek sayfadan oluşan başka bir vakıf kaydı yer almaktadır. Vâkıfın şartı gereği gelir fazlası meblağ ile vakıf adına gayrimenkuller satın alındığı anlaşılmaktadır. Bu iki kayıta zikredilen vakıf muamelesi, Hasan Ağa'nın vefatından sonra vakfın mütevellisi Ali Ağa b. Abdülmennân tarafından tescil ettirilmiştir.²²

Hasan Ağa'ya ait TSMA. d. 6995 numarada kayıtlı vakfiye nüshası ise, 27 varaktan oluşmaktadır. Bu nüshada 1-8 varak arasında 20 Rebîülevvel 1057 (15 Nisan 1647) tarihli bir vakfiye, 9-27 varak arasında 15 Rebîülâhîr 1056 (31 Mayıs 1646) tarihli başka bir vakfiye olmak üzere iki vakfiye bulunmaktadır. İkinci vakfiye, birkaç sayfanın eksik olmasının dışında TSMA. d. 6960 numaralı vakfiye ile hemen hemen aynıdır. Tekrar olmaması için bu nüshayı değerlendirmeye gerek duymadık. Ancak 1-8 varak aralığında yer alan 20 Rebîülevvel 1057 (15 Nisan 1647) tarihli vakfiyenin 15 Rebîülâhîr 1056 (31 Mayıs 1646) tarihli vakfiyeye ilave olarak hazırlandığı anlaşılmakta olup bu vakfiye, vâkıfın Kumkapı'da inşa ettirdiği mekteple ilgilidir. Vakfiyede Hasan Ağa'nın görevine değinilmemekle birlikte vakfiyenin tarihinden hareketle onun bu tarihte hazînedârbaşı olduğunu söylemek mümkündür.

Hasan Ağa'nın İstanbul Müftülüğü Şeriyye Sicilleri Arşivi Evkâf-ı Hümâyûn Müfettişliği Defter 734 numarada kayıtlı Zilhicce 1060 (Kasım-Aralık 1650) tarihli vakfiyesi, *Bosna Hersek Vakfiyeleri* adlı eser içerisinde günümüz Türkçesine çevrilmek suretiyle Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanmıştır.²³ Vakfiyede geçen ifadelerden²⁴ Hasan

²⁰ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 2a.

²¹ "Sarây-ı cedîd-i Sultânî dâme medârü'l-emni ve'l-emânîde ser-hazînedâr-ı sultânî olub..." BOA, TS.MA.d, No. 6960, 6a.

²² "...merhûm mûma ileyh vakfına ma'mûlün bihâsında evkâfının mahlûlünden ve sâयर masârif-i muayyenesinin fazlasıyla menâzil ve dekâkîn ve sâयर akâr iştirâ olunub asl-ı evkâfına zamm ve ilhâk olunub şurût-ı kadîmesiyle amel oluna deyu şart ve ta'yîn ve tahsîs ve tasrih eylediği üzere..." BOA, TS.MA.d, No. 6960, 28b.

²³ Çam, Mevlüt - Ademi, Rahman (ed.), *Bosna-Hersek Vakfiyeleri* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları 2016), 2/695-696.

Ağa'nın vakfını tescil ettirdiği Zilhicce 1060 (Kasım-Aralık 1650) tarihinde Bâbüssaâde ağası olduğu anlaşılmaktadır.

3. İstanbul Vakıfları

Hasan Ağa İstanbul'da müessesât-ı hayriyeden olmak üzere İstanbul'un Kumkapı semtinde bir sıbyan mektebi inşa ettirmiştir. Bu hayır kurumunun hem fizikî koşullarının sağlanması hem de eğitim-öğretim hizmetinin devamı için gelir kaynakları oluşturmuştur. Mektep, 19. yüzyılın sonlarına değin varlığını devam ettirmiştir.

3.1. Sıbyan Mektebi (Muallimhâne)

Osmanlı eğitim öğretim sisteminin ilk kademesini oluşturan Dârülilim, Muallimhâne, Mektep, Mektephâne, Mahalle Mektebi olarak da bilinen Sıbyan Mektepleri; beş altı yaşlarındaki kız ve erkek çocuklarına Kur'ân-ı Kerîm okumayı, temel ilmi bilimleri edindirmek ve yazmayı öğretmek gayesiyle kurulmuş okullardır.²⁵ Bu mektepler ya camilerin içinde bir oda ya da camilere bitişik bir oda/bina şeklinde inşa edilmekteydi. Bu şekilde olmasının sebebi ise öğrencinin öğrendiği dinî bilgilerin pratiğini de görmesiydi.²⁶

Vakıf kurumu olmaları sebebiyle hayırseverler tarafından yapılan bu mektepler ya kurucusuna ait bir arsa ya da vâkıfların sahibi oldukları yerlerin dışında mukâtaa ödemek suretiyle bir başkasına ait bir arsa üzerine inşa edilirdiler.²⁷ 15 Rebûlâhîr 1056 (31 Mayıs 1646) tarihli vakfiyede geçen bilgilere göre Hasan Ağa'nın mektebi Kumkapı semtinde Süleyman Ağa'nın evkâfından senelik iki yüz akçe mukâtaa ile kiralanmış bir arsa üzerine inşa edilmiştir.²⁸ Vakfiyede mektebin yerine dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak ulaşabildiğimiz arşiv belgelerinde Hasan Ağa Mektebi, Kumkapı Tren İstasyonu yakınında bulunan Tavâşî Süleyman Ağa Camii'nin bitişikindedir. Mektebin yerine dair en teferruatlı bilgi, 15 Zilhicce 1323 (10 Şubat 1906) tarihli belgede verilmekte olup mektebin yüz elli zirâi mütecâviz arazisi Tavâşî Süleyman Ağa Cami-i Şerifi'ne bitişik olmasının yanı sıra bir tarafı Mustafa Paşa akarâtından olan bir bahçe, bir tarafı Hekimbaşı Rıfat Paşa mirasçılarının akarı ile sınırlı olup kenarından tren yolu geçmektedir.²⁹

²⁴ "...Sarây-ı Cedîd-i Sultânî dâme mahfûzan bi's-savni's-subhânî Bâbu's-sa'âde Ağası..." Çam - Ademi, *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, 2/695.

²⁵ Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 1/82-86.

²⁶ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3/291.

²⁷ Mefail Hızlı, "Osmanlı Sıbyan Mektepleri", *Osmanlı Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 5/207.

²⁸ "...Kumkapusu dâhilinde merhûm Süleyman Ağa evkâfından beher sene iki yüz akçe mukata'alu arsa üzerinde hasbeten li'llâhi te'âlâ ve taleben li-merzâtihî mâl-ı hâlisimden binâ eylediğim mu'allimhâneye mülâsik..." BOA, TS.MA.d, No. 6960, 2a.

²⁹ BOA, *Maarif Nezâreti Mektûbi Kalemi [MF.MKT]*, No. 912, Gömlek No. 9. Tarafımızdan yerinde yapılan incelemede Tavâşî Süleyman Ağa Camii'nin bitişikinde olması gereken Hasan Ağa'nın inşa ettirdiği bu mektebe dair bir ize/işarete rastlanılmamıştır.

Arşiv vesikalarına göre mektep, 19. yüzyılın sonlarına kadar varlığını devam ettirmiştir. 8 Cemâziyelâhir 1273 (3 Şubat 1857) tarihli bir takrirden mektebin bazı kısımlarının harap olduğu, tamir için 9.169,5 kuruşu geçmeyecek şekilde bir bütçenin ayrıldığı belirtilmektedir.³⁰ 7 Receb 1279 (29 Aralık 1862) tarihli keşif defterinde ise, Tavâşî Süleyman Ağa Camii ile birlikte Bosnevî Hasan Ağa Mektebi'nin tamiratını üstlenen kalfalar olan Hacı Ali Efendi ile Küçük Ohannes'in tamirat için hazırladıkları bütçeye dair bilgiler yer almaktadır. Mektebin tamirâtı için 554 kuruş masraf yapılmıştır. Ancak diğer yerlerin tamirâtı için 244 kuruş daha gerekmektedir. Tamirata konu olan yerler arasında mektebin kapısının üzerindeki ve ön mahallerdeki kiremitlerin bakımı, mektebin penceresinin cam ve çerçevelerinin yenilenmesi, helâsinin tamir edilmesi geçmektedir.³¹ 15 Zilhicce 1323 (10 Şubat 1906) tarihli belgede Maârif-i Umûmiye Nezâreti, -o tarihte ayakta olmayan mektebin arsasının keşfini yapmış, mektebin yeniden inşası ve hizmete açılması için Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nden mektebe ait vakfiyenin suretini istemiştir.³²

3.2. Ailevi Tahsisler

Osmanlı Devleti'nde vâkıflar; mülklerinin büyük bir bölümünü vakıf haline dönüştürerek, vakıf gelirleri üzerinde istedikleri gibi düzenlemeler yapabilmişler; dolaylı olarak da aile menfaatlerini korumasını bilmişlerdir. Vakıf müessesesi sayesinde aile mirası nesilden nesile aktarılacak suretiyle bölünmeden muhafaza edilebilmiştir. Vâkıflar, mallarının dokunulmazlığı sayesinde hem mallarının artışı sağlanmışlar, hem aile üyelerine istikrarlı bir gelir temin etmişler, hem de aile üyelerinin maddi manevi sosyal statülerini korumuşlardır.³³

Bâbüssaâde ağalarının tavâşî (hadım) olmaları sebebiyle çocuk sahibi olmaları söz konusu değildir. Hasan Ağa'nın vakfiyesinde kendilerine maaş ve emlak tahsis edilen aile efradı olarak Fatma ve Sâkine isimli iki kız kardeşinin; akraba olarak da kuzeni (amcasının kızı) Hadîce bnt. Behrâm'ın adı geçmektedir. Hadîce bnt. Behrâm, Hasan Ağa'nın vakfiyesinin hazırlandığı sırada kethüdâsı, Hasan Ağa'nın vefatından sonra da vakfının mütevellisi olan Ali b. Abdülmennân ile evlidir. Hasan Ağa Yedikule yakınında Bucak Bağı Mahallesi'nde bulunan bir evin oturma ve tasarruf hakkını kız kardeşleri Fatma ve Sâkine'ye evlâdiyet şartı (kendilerinden sonra çocuklarına kalma şartı) üzere vakfetmiştir. Vâkıf, bu hanımların soyunun kesilmesi durumunda utekâsından eve ihtiyacı olan birinin oturmasını şart koşmuştur.³⁴

Hasan Ağa, kuzeni Hadîce bnt. Behrâm'a vakfından günlük 4 akçe maaş tahsis etmenin yanı sıra eşi Ali Ağa b. Abdülmennân'la birlikte her ikisine evlâdiyet şartıyla gayrimenkul mülkler vakfetmiştir. Bunlardan biri İstanbul'da Galata'ya tabi İstinye Köyü'ndeki iki odalı

³⁰ BOA, *Sadâret Nezâret ve Devâir Evrâkı* [A] MKT.NZD], No. 212, Gömlek No. 65.

³¹ BOA, *Evkâf Defterleri* [EV.d.], No. 18106.

³² BOA, MF.MKT, No. 912, Gömlek No. 9.

³³ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", *Vakıflar Dergisi* 14 (1982), 10.

³⁴ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 16a.

bir ev ve iki dönüm bağ³⁵; diğeri ise Kumkapı'da Süleyman Ağa Mahallesi'ndeki bir evdir. Evin tasarrufu ve oturma hakkı evlâdiyet şartıyla kendilerine verilmiştir. Şayet evde oturmazlarsa icâre-i muaccele ve yevmî üç akçe müeccele³⁶ ile bir başkasına kiraya verebilecekler, kira ücretini kullanabileceklerdir. Vakfiyede bu çiftin soyu kesilecek olursa elde edilen kira gelirin vakfa verilmesi şartı yer almaktadır.³⁷

Tablo 1: Hasan Ağa'nın Ailevi Tahsisleri

Aile/Akraba Adı	Maaş/ Gayrimenkul Mülk	Açıklama
Fatma Hanım ve Sâkine Hanım	1 ev (Müşterek olarak oturma ve tasarruf hakkı)	Yedikule yakınında Bucak Bağı Mahallesi'nde Kale duvarına yakın bir yerde köşk kısmı bulunan, iki sofalı, bahçesinde su kuyusu olan bir ev.
Hadice bnt. Behrâm ve eşi Ali Ağa b. Abdül-mennân	2 ev (Oturma ve tasarruf hakkı), 2 dönüm bağ.	Evlerden biri Süleyman Ağa Mahallesi'nde Budak Bey ve Zâhide Hatun vakıflarına ait bir evle komşu olup çift avlulu bir evdir. Diğer ev ise, İstinye Köyü'nde iki dönümlük bir arazi içindedir.
Hadice bnt. Behrâm	4 akçe (günlük)	---

3.3. Âzatlılarına Yönelik Tahsisler

Osmanlı Devleti'nde köleler de aile üyesi telakki edildiğinden vâkıflar kölelerine/âzatlılarına tahsisatta bulunabilmektedirler.³⁸ Nitekim Hasan Ağa da sağlığında kendisine hizmet eden utekâ ve atikâtından bazılarını maaş, bazılarını da sükna hakkı (oturma hakkı) olmak üzere ev vakfetmiştir. Maaş tayin ettiği âzatlılarından Kur'ân-ı Kerîm'den, cüz veya sûre okuyarak sevabını vakfiyesinde belirttiği kimselerin ruhuna bağışlamalarını istemiştir. Vakfiyeye göre Hasan Ağa'nın utekâsından Muhammed b. Abdullah, Hüseyin b. Abdullah ve Osman b. Abdullah'a yevmî üç akçe verilecektir. Bu kimseler her gün Kur'ân-ı Kerîm'den bir cüz okuyacak, Kur'ân okumasını bilmeyenler Âmene'r-rasûlü âyet-i şerîfesini, Sûre-i Haşr'ın son âyetini, İhlâs-ı şerîf ve Muavvizeteyn'i okuyup vâkıfın ruhuna bağışlayacaklardır. Bu kimselerden vefat eden olursa tayin edilen para, o kimsenin evlâdına; eğer evladı yoksa vakfiyede kayıtlı utekâsından birine verilecektir.³⁹ Siyâvuş bnt. Abdullah, Ferîdûn bnt. Abdullah, Âişe bnt. Abdullah, Servinâz bnt. Abdullah ve Râziye bnt. Abdullah isimli kadın âzatlılarından her birine yevmî dörder akçe maaş verilecektir. Bu kimseler de her gün Kur'ân-ı Kerîm'den bir cüz okuyacaklardır. Kur'ân okumasını bilmeyenler Âmene'r-rasûlü âyet-i şerîfesini, Sûre-i Haşr'ın son âyetini, İhlâs-ı şerîf ve

³⁵ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 19a-20a.

³⁶ İcâre-i muaccele peşin kira bedeli; icâre-i müeccele, veresiye kira bedeli demektir. bk. Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 354.

³⁷ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 17b-18a.

³⁸ Yediylıdız, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", 10.

³⁹ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 18b-19a.

Muavvizeteyn'i okuyup vâkıfın ruhuna hediye eyleyeceklerdir. Bu kimselerden vefat eden olursa tayin edilen para, o kimselerin evlatlarına eğer evlatları yoksa vâkıfın vakfiyede kayıtlı utekâsından birine verilecektir.⁴⁰

Hasan Ağa, utekâsından vakfiyenin hazırlandığı sırada *bazâra gidenlik* hizmetinde olan Hasan b. Abdülmennân'a Yedikule yakınında Bucak Bağı Mahallesi'nde kale duvarına yakın olan evin oturma hakkını evlâdiyet şartı üzere vakfetmiştir. Bu kimsenin soyunun kesilmesi durumunda ise, evin oturma hakkı vâkıfın utekâsından ev ihtiyacı olan bir başkasına verilecektir.⁴¹ Yedikule yakınında Bucak Bağı Mahallesi'nde Hariciyye⁴² diye adlandırılan Havlukupusu yakınlarındaki iki ahır ile küçük bir odadan oluşan evin oturma hakkı, vâkıfın azatlılarından Çeşmisiyâh bnt. Abdülmennân ve Bâdisabâ bnt. Abdullah isimli hanımlara evlâdiyet şartıyla verilmiştir.⁴³ Hasan Ağa, vakıf evlerin bakım ve onarımlarını, oturma hakkına sahip kişilerin kendi mallarını kullanarak yapmalarını istemiştir. Gerekli bakım ve onarım yapılmayıp evlerin harap hâle gelmesi durumunda bir yaptırım olarak oturma hakkının ilgili kişilerden alınarak vakfa devredilmesini şart koşmuş;⁴⁴ böylece sağlığında edindiği mülkün hebâ olmasının önüne geçerek, vakfının devamını sağlamayı amaçlamıştır.

Vakfiyede adları geçen utekânın tamamının zürriyetlerinin kesilmesi durumunda kendilerine tayin edilen maaşlar, Haremeyn-i Muhteremeyn'deki ağalara gönderilecektir.⁴⁵ Aynı şekilde evlâdiyet şartı üzere oturma hakkı verilen utekâ ve atîkâtın zürriyetleri kesilirse vakfedilen bu evler, icâre-i muaccele ve icâre-i müeccele ile başkalarına kiralanacaktır. Elde edilen icâre-i muaccele ile vakıf için yeniden gelir getiren ev ve dükkân inşa edilecek veya satın alınacak ve daha sonra bunlardan elde edilen gelir vakfa verilecektir.⁴⁶ Vâkıf, vakfiyesine bu şartı koymakla vakıf gelirlerinin azalmasının önüne geçerek vakfının ayakta kalmasını sağlamaya çalışmaktadır.

Tablo 2: Âzatlılarına Yönelik Tahsisler

Âzatlının Adı	Maaş / Gayrimenkul Mülk	Açıklama
Muhammed b. Abdullah	3 akçe	---
Hüseyin b. Abdullah	3 akçe	---
Osman b. Abdullah	3 akçe	---

⁴⁰ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 19a-20a.

⁴¹ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 15b.

⁴² Hariciyye olarak tarif edilen yerin Hagop Baronyan'ın "İstanbul'da iki Kumkapı var: İç Kumkapı, Dış Kumkapı" dediği Dış Kumkapı olması muhtemeldir. bk. Tahsin Yıldırım, "Romanlarda Fatih'in Semt Kapıları", *Yeditepe Fatih* (Erişim 7 Ağustos 2024).

⁴³ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 16b.

⁴⁴ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 16b.

⁴⁵ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 23b.

⁴⁶ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 16b-17a.

Siyâvuş bnt. Abdullah	4 akçe	---
Ferîdûn bnt. Abdullah	4 akçe	---
Âişe bnt. Abdullah	4 akçe	---
Servinâz bnt. Abdullah	4 akçe	---
Râziye bnt. Abdullah	4 akçe	---
Hasan b. Abdülmennân	1 ev (Oturma hakkı)	Yedikule yakınında Bucak Bağ Mahallesi'nde kale duvarına yakın bir yerde.
Çeşmisiyâh bnt. Abdülmennân ve Bâdisabâ bnt. Abdullah	1 ev (Müşterek oturma hakkı)	Yedikule yakınında Bucak Bağ Mahallesi'nde Hariciyye diye adlandırılan Havlukapusu yakınlarında.

3.4. Enderûn Muallim ve Talebesine Yönelik Tahsisler

Eğitimi Enderûn'da tamamlamış olan Hasan Ağa, biri İstanbul'da diğeri Bosna'da olmak üzere iki sıbyan mektebi inşa ettirmiş; ayrıca Enderun muallim ve talebelerine vakfından gelir tahsis etmiştir. Bu durum Hasan Ağa'nın eğitime verdiği önemi açıkça göstermektedir. Nitekim Hasan Ağa belirli şartlara bağlı kalınarak vakfından ödenmek üzere Saray-ı Cedîd-i Sultânî (Topkapı Sarayı) halkından olan talebe ve bunlara Kur'ân-ı Kerîm talimi yaptırmakla görevli bir muallime maaş tahsis etmiştir. Vakfiyede geçen bilgilere göre Topkapı Sarayı'nda Büyük Oda⁴⁷ neferâtından 10 kişi sabah namazından sonra bir yerde toplanıp her biri Kur'ân-ı Kerîm'den birer cüz okuyacaklar; cüz-i şerîflerden her birinin sevabını Hz. Peygamber'in kızı Fâtımatü'z-zehrâ'nın, *Çehâryâr-ı güzîn*'in,⁴⁸ Sultan Ahmed Han'ın, Sultan İbrahim'in, vâkıfın kendisinin, vâkıfın anne ve babasının, vâkıfın kardeşleri Hüseyin Ağa ve Sefer Bey'in ruhlarına bağışlayıp dua edeceklerdir. Bunun karşılığında her birine yevmî iki akçe maaş verilecektir. Bu 10 kişiden biri, tilâvet vaktinde cüzleri dağıtma ve daha sonrasında toplamakla görevli olacak ve ona görevinin karşılığı olarak yevmî bir akçe maaş verilecektir. Üç günde bir hatim yapıp gelenek olduğu üzere hatim duasını yapacaklardır.⁴⁹ İbrahim Paşa Sarayı'nda Dârü'l-Kurrâ'dan sâlih, mütediyyin, ilm-i tecvîde kâdir ve fenn-i Kur'ân'da mâhir bir kimse muallim olup haftada dört gün sarây-ı mezkûra gidip Kur'ân-ı Kerîm talebelerine ders verecek ve bunun karşılığı olarak yevmî on akçe maaş alacaktır.⁵⁰ İbrahim Paşa Sarayı'nda üç odanın baş halifeleri olan üç kişiye yevmî birer akçe verilecektir. Yine İbrahim Paşa Sarayı Ağası, sarayda tayin edilen muallim ve halifelerin nâzırı olacak; bu görevinin karşılığında yevmî iki akçe maaş

⁴⁷ Büyük Oda: Osmanlılar'da idari ve askerî kadronun yetiştirilmesi için teşkil edilen saray eğitim kurumu olan Enderûn'daki ilk eğitim basamağıdır. Enderûn'daki eğitim Büyük ve Küçük odalar, Doğancı Koğuşu, Seferli Koğuşu, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Oda olmak üzere yedi kademe üzerine kurulmuştur. bk. Mehmet İpşirli, "Enderun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/185.

⁴⁸ *Çehâryâr-ı güzîn*: Hz. Muhammed'den (s.a.v) sonra halife olan Hz. Ebûbekir, Ömer, Osman ve Ali'ye verilen ortak isim, dört halife.

⁴⁹ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 20a-22a.

⁵⁰ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 22a-22b.

alacaktır. Ayrıca Kur'ân taliminden sonra her biri, üçer defa ihlâs, Muavvizeteyn ve birer defa Fâtihâ sûrelerini okuyacak ve sevabını Hz. Peygamber'in (s.a.v) ve vâkıfın ruhlarına bağışlayacaktır.⁵¹

Tablo 3: Enderûn Muallim ve Talebesine Yönelik Tahsisler

Görevi	Sayısı	Ücreti (Günlük)	Açıklama
Muallim	1	10 akçe	---
Nâzır	1	2 akçe	---
Baş Halife	3	1akçe (Her birine)	---
Büyük Oda Neferi	10	2 akçe (Her birine)	Bunların içinden cüzleri dağıtıp toplamakla görevli bir nefere görevi karşılığında günlük bir akçe verilecektir.

3.5. Vakfın Gelirleri

Vakıf teşkilatında hayrâtın devamlılığı; vâkıfın hayrâtına tahsis ettiği bina, tarım alanları ve nakit para gibi gelir kaynaklarına sahip olmasına bağlıdır. Bunlara “asl-ı vakf” yahut “akar” (çoğulu akarât) denilmektedir.⁵² Hasan Ağa, vakfını kurarken hayrâtı için kiralık evler, bağ/bahçeler ve nakit para vakfetmiştir. Ayrıca vakfın bekasını sağlamak üzere gelir fazlası mal ile yeni gelir getirici mülkler alınmasını şart hâline getirmiştir. Bununla birlikte zaman içerisinde vakfın işleyişinde bir gevşeme, gelirlerinde azalma meydana gelip masraflar ödenemez hâle gelirse hâsıl olan gelirin Müslüman kadın ve erkeklere sarf edilmesini istemiştir.⁵³

3.5.1. Evler

Vakfın gelirleri içerisinde evlerin çoğunlukta olması dikkat çekicidir. Evlerin tamamı İstanbul'un Kumkapı semtindedir. Vakfiyede evlerin yeri ve fizikî özellikleri detaylı bir şekilde verilmiştir. Vakıf evlerle ilgili betimleyici ifadeler, 17. yüzyıl İstanbul'unun semtleri, mahalleleri hakkında önemli bilgiler edinmemizi sağlamakta; İstanbul konut mimarisine ışık tutmaktadır. Vakfiyede evlerden genel olarak menzil olarak bahsedilmekle birlikte evler üç farklı kategoride değerlendirilebilir. Nitekim bunlardan bazıları geniş bahçe içinde çift avlulu olup zenginlere; bazıları tek veya iki katlı olup orta sınıfa; bazıları da tek odadan oluşup ekonomik olarak daha alt sınıfa kiralanın meskenlerdir.⁵⁴ Vakfiyede evlerin bazılarının kira durumlarıyla ilgili bilgi varken bazıları hakkında yoktur, muhtemelen

⁵¹ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 22b.

⁵² Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/479.

⁵³ BOA, TS.MA.d, No. 6965, 5a.

⁵⁴ Vakıf konutlar ile ilgili bk. Yediyıldız, *XVIII.Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, 105-107.

kira tayini mütevellinin tasarrufuna bırakılmıştır. Vakfiyede gelir kaynağı olarak tahsis edilen evler şunlardır:

a. Arpa Emîni Mahallesi olarak da bilinen Hayrüddin Mahallesi'nde; Mehmed Paşa'nın mirasçılarının mülkleri, Şâh-ı Hûban Medresesi, Hasan Bey b. Abdülmennân'ın mülkü, Âişe Hatun bnt. Abdullah'ın mülkü ve tarîk-ı hâss⁵⁵ ile sınırlı bir arazi üzerinde etrafı duvarla çevrili muhavvata-i dâhiliye (iç avlu) ve muhavvata-i hâriciyede (dış avlu) bulunan menziller (evler) ve bahçe. Vakfiyede evler hakkında detaylı bilgilere yer verilmiştir. İç avluda, meyveli-meyvesiz ağaçlardan oluşan bir bahçe içinde üst katında bir *köşk*⁵⁶; orta katında iki *bâbı* (oda), tahtapûş⁵⁷ ve *kenîfi* (tuvalet); alt katında iki odası, mutfak, mahzeni, *bi'r-i mâisi* (su kuyusu) ve tuvaleti bulunan üç *tabakalı* (kat) bir ev. Dış avluda ise üç odalı, tuvaleti ve ahır bulunan iki katlı bir ev.⁵⁸ Bu ev, müştemilatı ile birlikte vakfa gelir getirmesi gayesiyle icâre-i muaccele ile yevmî on akçe karşılığında başkasına kiraya verilecektir.⁵⁹

b. Hasan Ağa'nın Kumkapı'da inşa ettirdiği muallimhâneye bitişik *beyt-i ulvî* (üst kat) ve *beyt-i süflî* (zemin kat) de birer odası olan bir ev.⁶⁰

c. Kumkapı'da Çadırcı Ahmed Mahallesi'nde; Kürkcübaşı Vakfı, Monol veledi Kali isimli zimmînin mülkü, (adı zikredilmemiş) bir kilisenin duvarı ve *tarîk-ı âmm*⁶¹ ile sınırlı bir arazi üzerinde bulunan iki odası, bir tuvaleti bulunan *fevkânî ve tahtânî* (altlı üstlü/iki katlı) bir ev.⁶² İki katlı bu evdeki odalar icâre-i muaccele ve yevmî ikişer akçe icâre-i muaccele ile kiraya verilecektir.⁶³

ç. Yedikule yakınlarında Bucak Bağı Mahallesi'nde; Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşılarından Arslan Ağa b. Abdülmennân'ın mülküyle, Yedikule duvarıyla, hâlâ Bâbüssaâde Ağası olan Abdurrahmân Ağa b. Abdürrahîm'in vakıf bostanıyla, merhûm Çaşnigîr Mehmed Ağa'nın evkâfından utekâsına meşrûta olan vakıf bir bostanla, Bucak Bağı Mahallesi imamına meşrûta olan vakıf bir evle, Durmuş Çelebi b. Solak mülkü ile sınırlı bir tarafından ana yol geçen Yedikule duvarı yakınındaki bir arsa üzerinde üç odası, bir kileri, iki sofası, bir su

⁵⁵ Tarîk-ı hâss: Bir veya birkaç eve mahsus yol, çıkmaz sokak. bk. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 1993), 1034.

⁵⁶ Köşk, binaların yüksekçe bir kısmına veya yüksek ve güzel manzaralı bir yere yapılan küçük oda veya kuledir. Cihannüma olarak da tarif edilen köşkler, ayrı bir bina olmayıp evin bir bölümü, bir iç mekân bileşeni olarak görülmelidir. bk. Hatice Gökçen Özkaya, *18.Yüzyıl İstanbul'unda Barınma Kültürü ve Yaşam Koşulları* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 188.

⁵⁷ Tahtapûş, taht el-puş: Muhtemelen evin en üstünde yer alan depo ya da teras anlamına gelmektedir. bk. Stefanos Yerasimos, "XVI. Yüzyılda İstanbul Evleri", *Soframız Nur Hanemiz Mamur* ed. Suraiya Faroqhi - Christoph K. Neumann (İstanbul: Alfa, 2016), 310.

⁵⁸ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 8a.

⁵⁹ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 17a.

⁶⁰ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 8b; 12b.

⁶¹ Tarîk-ı âmm: Kamuya açık yol, ana yol, cadde. bk. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1034.

⁶² BOA, TS.MA.d, No. 6960, 8b-9a.

⁶³ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 17a.

kuyusu olan bahçeli *tahtânî oda*⁶⁴ (tek katlı ev). Yine aynı sınırlar içinde bir su dolabı, taş ve kireçten yapılmış büyük bir havuzu olan bir odalı tek katlı bir ev.⁶⁵

3.5.2. Bağ ve Bahçeler

Hasan Ağa vakfının önemli bir gelir kaynağı da bağ ve bahçelerden elde edilen mahsullerdir. Vakfiyede söz konusu bağ/bahçelerin yerleri, sınırları ve nitelikleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Hasan Ağa günümüzde İstanbul Boğaziçi'nde bir semt olan İstinye'de 2 bağ ile 1 bahçe⁶⁶; Gemlik'te ise 1 bağ ile 1 nar bahçesi vakfetmiştir. Vakfiyede bağ ve bahçelerle ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

a. Galata Kazası'na bağlı İstinye Köyü'nde; Süleyman b. Ramazan mülkü, Kahvecioğlu el-Hâc Mustafa bağı ve Mehmed Bey'in bağı ile sınırlı bir tarafından ana yol geçen bir bağ.⁶⁷

b. Galata Kazası'na bağlı İstinye Köyü'nde; merhûm Yahya Efendi Nurullah merkade bağı, Süleyman Bey b. Ramazan bağı, Kahveci Yusuf bağı ile sınırlı olup Sultân Bayezid Hân evkâfına her sene seksen akçe *mukâta'a-i zemînî*⁶⁸ olan bağ.⁶⁹

c. Galata Kazası'na bağlı İstinye Köyü'nde; Kasab İstimat bağı, Bazarcı bağı ile sınırlı bir tarafından tarîk-ı hâss, bir tarafından tarîk-ı âmm geçen içinde meyveli-meyvesiz ağaçlar olan bir bahçe.⁷⁰

ç. Anadolu'da Gemlik Kasabası'nda Reis Bahçeleri olarak bilinen yerde Kadı İsa oğlu Muhammed bağı ve Solakzâde Ahmed mülkü ile sınırlı olup iki tarafından tarîk-i âmm geçen bir nar bahçesi.⁷¹

d. Anadolu'da Gemlik Kasabası yakınlarında olan bir han arkasında bulunan, eski saray ağalarından merhum Muhyî Ağa'nın muhalledefâtından satın alınan ve parmak üzümü yetiştirilen bir bağ.⁷²

⁶⁴ Osmanlı belgelerinde beyt, dâr, ev, gürfe, hâne, hücre, kasr, konak, köşk, menzil, oda, sahilhâne ve yalı deyimleri sivil konut karşılığında kullanılmaktadır. bk. Nejat Göyünç, "Osmanlı Belgelerinde Konut Terminolojisi", *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*, ed. Yıldız Sey (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 264.

⁶⁵ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 9b-10b.

⁶⁶ Bir tarım işletmesi olarak bağ ve bahçenin vakfedilmesiyle ilgili bk. Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Vakıf Müessesesi*, 98-99.

⁶⁷ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 11b.

⁶⁸ Mukâtaa-i zemîn: Mukâtaa kelimesi başlangıçtan beri, mülkiyeti devlete veya vakıflara ait araziden ve arsalarından ifraz edilerek özel şahıslara veya kurumlara kiralanen parçalar için yapılan kira sözleşmesini ve ödenen kirayı ifade etmek üzere "mukâtaa-i zemîn" veya "mukâtaalı" gibi tabirlerde de kullanılmıştır. bk. Mehmet Genç, "Mukâtaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 31/129.

⁶⁹ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 11b.

⁷⁰ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 11a.

⁷¹ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 11b-12a.

⁷² BOA, TS.MA.d, No. 6960, 12a.

3.5.3. Nakit Para

Osmanlı'da vakıf paraların işletilmesi, mudârebe şirketi tabir edilen emek-sermaye ortaklığı, fakirlere karz-ı hasen (faizsiz ödünç verme) veya muâmele-i şer'iyeye denilen kâr amaçlı yatırım kredisi şeklinde olmuştur.⁷³ Para vakıflarında vakıf kurucuları vakfiyelerinde vakfedilen menkulün kullanım ve işletilme şartlarını detaylı bir şekilde açıklamışlardır.⁷⁴ Bu şartlardan bir kısmı “rehn-i kavî (kuvvetli rehin ve teminat) ve kefil-i melî (borcu ödeme gücüne sahip kefil)” ve şer'î hukuka uygun olarak istiğlâl (bir malın gelirden yararlanma) ve istirbah (kâr istemek) olunması gibi genel şartlardır. Bir kısmı da paranın muamele oranı, kimlere verilip verilmeyeceği gibi özel şartlardır. Hasan Ağa vakfiyesini tanzim ettirdiği sırada mütevellisi Ali Halife b. Abdülmennân'a 1.000 riyâlî kuruşunu⁷⁵ teslim ederek, vakfına gelir getirmesi maksadıyla onu on bir (%10) akçe hesabıyla kuvvetli rehin ve zengin kefil ile paranın şer'î hukuka uygun olarak işletilmesini istemiştir. Bunun yanı sıra Hasan Ağa vakfettiği paranın *askerî tâîfeye*⁷⁶ verilmemesini şart koşturmuştur.⁷⁷ Vakfiyede yer alan bilgilerden 1.000 kuruşun senelik gelirinin 8.000 akçe olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁸ Hasan Ağa, 8.000 akçenin 4.000 akçesinin mütevellî elinde mahfuz tutulup vakıf gelirlerinin yetmediği zamanlarda personel maaşları için kullanılmasını şart koşturmuştur. Geriye kalan 4.000 akçe ise Kumkapı'da inşa ettirdiği mektep çalışanlarının maaşlarına ve talebeye harcanacaktır.⁷⁹

3.5.4. İlave Gelirler

Hasan Ağa'nın vakfiyesinin tanziminden sonra vakfa, gelir fazlasıyla yeni mülkler kazandırılmıştır. Bu sayede vakfın ekonomik kaynakları güçlendirilmeye çalışılmıştır. Vakıf

⁷³ Muâmele-i şer'iyenin icrasına şöyle bir örnek verilebilir: Mütevellî borç alanın bir malını vakıf adına peşin para ile -mesela yüz liraya- satın alır, sonra aynı malı, bedelini bir yıl sonra ödemek üzere o şahsa 110 liraya satar. Bu durumda borç alan bir yıl sonra 10 lira fazlasıyla -ödünç aldığı 100 lirayı- öder fakat satış işlemi sebebiyle -şekil bakımından faiz gerçekleşmez. İslâm ekonomisinde muâmele/muâmele-i şer'iyeye terimi borç verenin vereceği borç için gelir sağlayacak şekilde ve görünüş itibarıyla de şer'î kurallara uygun olarak yapılan alım-satım gibi ticarî işlemleri ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bu şekilde borç paradan alınan fazlalık da ribâ değil ribh/kâr olarak değerlendirilmiştir. bk. Abdülkadir Atar, “Osmanlı Döneminde Safranbolu Para Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi* 52 (Aralık 2019), 96.

⁷⁴ Para vakıflarında vâkıfların şartları için bk. Hüseyin Çınar, “Osmanlı Döneminde Rumeli'de Vakıf Paranın Kullandırılmasında Aranan Şartlar”, *Adam Akademi* 7/2 (Aralık 2017), 156-162.

⁷⁵ “Riyal gurus” olarak adlandırılan İspanyollar'ın 8 reallik parçası (reales de a ocho). Yaklaşık 24 gram civarında gümüş içeren bu sikke, 16. yüzyılın ikinci yarısında ve 17. yüzyılda Avrupa'dan Asya'ya Eski Dünya'da en yaygın olarak kullanılan ödeme aracı olmuştur. Şevket Pamuk, “Kuruş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 22/458.

⁷⁶ Askerî tâife: Osmanlı Devleti'nde padişahın otoritesini temsil eden idareci, asker ve ulemeden oluşan sınıf. bk. Halil Sahillioğlu, “Askerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/488.

⁷⁷ BOA, TS.MA.d, No. 6965, 3b.

⁷⁸ “...sâlifü'l-beyândan hesâb-ı mezbûr üzere bir senede hâsıl olan sekiz bin akça ribh-i helâl ve bey'-i gılal-den...” bk. BOA, TS.MA.d, No. 6965, 3b.

⁷⁹ BOA, TS.MA.d, No. 6965, 4a.

gelir kaynaklarının iki defa arttırıldığı görülmektedir. Mütevellî Ali Ağa b. Abdülmennân vâkıfın kendisine verdiği yetkiyle vakfın gelirlerine toplamda 7 ev ve 1 adet dükkân kazandırmıştır. Satın alınan evlerin yerlerine dikkat edildiğinde Hasan Ağa'nın vakıf evlerinin bulunduğu Kumkapı semti ve yine bu semte yakın Koca Mustafa Paşa ve Langa'da (Yenikapı) olduğu görülmektedir. Evler çift avlulu, tek/iki katlı veya oda şeklindedir. İlave gelirlerle ilgili kayıta şu bilgiler yer almaktadır: İstanbul Kadısı Feyzullah b. Muhammed'in huzurunda yapılan tescil işleminde vakfa akar olarak 12 Şevval 1068 (13 Temmuz 1658) tarihli kayda göre mütevellî şu mülkleri satın almıştır: Koca Mustafa Paşa Mahallesi'nde; Hâce Hasan Vakfı, İbrahim Ağa b. Mehmed mülkü, Hasan Dede'nin elinde olan vakıf ve Koca Mustafa Paşa Camii imamına meşrûta kılınmış ev ile sınırı bulunan iki taraftan ana yol geçen, yeni inşa edilmiş bir ev.⁸⁰ Langa yakınlarında Çakır Ağa Mahallesi'nde; Acem Hüseyin Vakfı ve Sinan Çavuş Vakfı ile sınırlı, iki tarafından ana yol geçen çift avlulu bir ev. Bu evin dış avlusunda; yeni inşa edilmiş altı üstlü toplamda 22 odası ve bir su kuyusu olan iki katlı bir ev, altı üstlü toplamda 4 odası bulunan eski iki katlı bir ev, ikinci katında üç odası, ahır ve su kuyusu bulunan bir ev. İç avlusunda ise ikinci katında iki oda, iki sofa, alt katında iki odası olan eski iki katlı bir ev.⁸¹

15 Cemâziyelevvel 1072 (6 Ocak 1662) tarihli ikinci kayıta ise Hasan Ağa'nın vakfına ilave edilen mülkler bir keresteci dükkânı ve bir evdir. Vakfiyede ev ve dükkâna ait şu bilgiler yer almaktadır: İstanbul Kumkapı'da Eyne Bey Mahallesi'nde; Veli Çelebi mülkü, Eyne Bey Vakfı, Buram isimli bir Ermeni'nin mülkü, Barğomu'nun mülkü ve kale duvarı ile sınırlı bir tarafından ana yol geçen üst ve alt katında ikişer oda olan bir ev ve bir keresteci dükkânı.⁸²

Tablo 4: Vakfın Gelirleri

Vakfiyeye Göre	
Gelir Türü	Adedi
Ev	5
Bağ/Bahçe	3 Bağ, 2 Bahçe
Nakit Para	1000 kuruş
İlave Gelirler	
Gelir Türü	Adedi
Ev	7
Dükkân	1

⁸⁰ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 28b.

⁸¹ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 28b.

⁸² BOA, TS.MA.d, No. 6960, 29b.

3.6. Vakfın Giderleri

Hasan Ağa vakfiyesinde vakfın gelirlerinin öncelikle vakfa ait ev, bağ, bahçe gibi gayrimenkullerin bakımı ve onarımına harcanmasını, vakıf personelinin maaşlarının ödenmesini, mektebin muallim, halife ve öğrencilerine giyecek alınmasını şart koşmaktadır.

3.6.1. Personel Maaşları

Hasan Ağa, vakfının tevliyet, cibâyet ve kitâbet işlerine akrabasını ve âzatlılarını görevlendirmiştir. Tevliyet görevi, hayatta olduğu sürece vâkıfın kendisinde olacaktır. Vefatından sonra, vakfiyenin hazırlandığı sırada kendisinin kethüdâsı olan Ali b. Abdülmennân, yevmî on akçe karşılığında bu görevi yürütecektir. Tevliyet görevi Ali b. Abdülmennân'ın vefatından sonra nesilden nesile onun evladına intikal edecek; eğer soyu kesilirse Hasan Ağa'nın amcasının kızı Hadîce bnt. Behrâm'a ve nesilden nesile onun evladına; nesil inkırazı durumunda Hasan Ağa'nın utekâsından en uygun bir kişiye; en son olarak da vakıf nâzırının görüşü doğrultusunda salih ve mütedeyyin bir kimseye tevcih edilecektir.⁸³ Osmanlı vakıf sisteminde saray ağalarının kurmuş oldukları vakıflar Bâbüssaâde/Darüssaâde ağasının nezâretinde bulunurdu.⁸⁴ Nitekim Hasan Ağa da vakfiyesinde vakıflarının nezâret görevi için Sarây-ı Cedîd-i Sultânî Ağası'nı tayin etmiş, nâzırın her senenin başında vakfın muhasebesini görmesini istemiştir.⁸⁵ Nâzıra, görevi karşılığında günlük üç akçe verilecektir.⁸⁶ Nâzır vasıtasıyla yazışmaları iyi yapabilecek, muhasebe bilgisi yüksek bir kâtip tayin edilecek ve kendisine günlük üç akçe maaş verilecektir. Hasan Ağa, kâtiplik görevini evlâdiyet şartı üzere utekâsından Muhammed b. Abdülmennân'a vermiştir. Ancak bu kimsenin soyu kesilirse, kâtiplik görevi yine vâkıfın utekâsından vazifeye uygun birine verilecektir.⁸⁷ Vakfın câbilik görevine mukdim (azimli, gayretli), müstakim (dürüst) ve liyakatli bir kimse, günlük üç akçe maaş ile tayin olunacaktır. Vâkıf bu görev için evlâdiyet şartı üzere utekâsından Hasan b. Abdülmennân'ı tayin etmiştir. Ancak bu kimsenin soyu kesilecek olursa bu görev yine vâkıfın utekâsından bir kimseye verilecektir.⁸⁸

Hasan Ağa, inşa ettirdiği muallimhâne'de yukarıda zikredilen idari görevlilerden başka bir muallim ve bir halife kadrosu tahsis etmiştir. Vakfiye şartına göre sâlih ve mütedeyyin, tecvîd ve kırâat ilminde mâhir bir kimse muallim-i sıbyân tayin edilecektir. Bu muallimin görevi her gün talebeye Kur'an-ı Kerîm öğretmektir.⁸⁹ Muallimhâneye sâlih ve mütedeyyin bir halife⁹⁰ tayin edilecektir.⁹¹

⁸³ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 13a-14b.

⁸⁴ Ülkü Altındağ, "Dârüssaâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/1.

⁸⁵ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 14b.

⁸⁶ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 18a.

⁸⁷ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 18a-18b.

⁸⁸ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 18b.

⁸⁹ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 12b-13a.

⁹⁰ Halife: Mekteplerde hoca yardımcısı anlamına gelen "Kalfa" yerine kullanılan bir tabirdir. Bu kelime başka manalara da geldiği için onlardan ayırmak için "halife-i mektep" de denilmiştir. bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1/709; 2/150.

Tablo 5: Hasan Ağa'nın İstanbul'daki Vakfının Personel Maaşları

Görevi	Sayısı	Ücreti (Günlük)
Muallim	1	6 akçe
Halife	1	3 akçe
Mütevelli	1	10 akçe
Nâzır	1	3 akçe
Kâtip	1	3 akçe
Câbi	1	3 akçe

3.6.2. Diğer Giderler

Hasan Ağa, vakfettiği 1.000 riyâlî kuruştan elde edilen yıllık 8.000 akçenin 4.000 akçe-siyle muallimhânenin hocası ve talebesine kıyafet alınmasını istemiştir. Vakfiyeye göre Kur'ân talim eden 20 talebenin her biri için birer boğası kapama⁹², birer tiftik kuşak, birer çift pây-pûş (ayakkabı) ile mektebin muallimi ve kalfası için birer büyük boğası kapama ve birer çift büyük pây-pûş satın alınacaktır.⁹³ Her sene Ramazan ayının 27. günü Kadir Gecesi'nde Kur'ân talim eden 20 talebenin her birine birer boğası kapama, birer tiftik kuşak ve birer çift ayakkabı giydirilecektir.⁹⁴ Her sene Ramazan ayının 27. günü Kadir Gecesi'nde muallimhânenin hocası ve kalfasına birer büyük kapama ile birer çift pây-pûş verilecektir.⁹⁵ Mektebin hocası, halifesi ve öğrenciler de mutâd olduğu üzere dua edip sevâbını vâkıfın ruhuna hediye edeceklerdir.⁹⁶ Vakfın masrafları karşılandıktan sonra geriye kalan meblağ, her sene Surre Alayı ile Haremeyn-i Muhteremeyn'de ikâmet eden ak ağalara ve siyahî ağalara⁹⁷ gönderilecek; onlar da kendilerine ulaşan parayı teslim alıp aralarında

⁹¹ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 13a.

⁹² Boğası, bugünkü Amerikan bezine benzeyen ve kaput bezini andıran bir kumaş çeşidi olup eskiden kaftanlara astar olarak kullanılırdı. Osmanlı dönemi pamuklu kumaşları arasında önemli bir yer tutmaktaydı. Genellikle orta kalite bir dokuma olup beyaz renkliydi. Boyayla renklendirilerek rengine göre adlar almış olanları da vardır. Boğası kumaş, kapama adı verilen üst giysi yapımında kullanılmıştır. bk. İbrahim Etem Çakır, "Sofya Şehrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü: XVII. Yüzyılın İkinci Yarı", A. Ü. Türiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 56 (Ocak 2016), 1380.

⁹³ BOA, TS.MA.d, No. 6965, 4a.

⁹⁴ BOA, TS.MA.d, No. 6995, 4a-4b.

⁹⁵ BOA, TS.MA.d, No. 6995, 4a-4b.

⁹⁶ BOA, TS.MA.d, No. 6995, 4b.

⁹⁷ Ak ağalar ve siyahî ağalar Bâbüssaâde teşkilatı içinde görevli hademelerdir. Her iki ağa grubu da hadımlardan oluşmaktadır. Ak ağalar devşirme olmayıp genellikle Boşnak, Gürcü, Arnavut az da olsa Türk ve diğer milletlerden olabilmekteydi. Bâbüssaâde ağaları ak ağalardan seçilmekteydi. 16. asrın son çeyreğinde Harem'in Bâbüssaâde'den ayrılıp Dârüssaâde ağalığına bağlanmasıyla ak ağaların siyahî ağalar üzerindeki üstünlükleri son buldu. bk. Altındağ, "Dârüssaâde", 9/1.

bölüşecekler ve karşılığında her biri, Kur'ân-ı Kerîm'den üç İhlâs-ı şerîf, Muavvizeteyn ve birer Fâtihâ-yı şerîf tilâvet edip sevabını vâkıfın ruhuna bağışlayıp dua edeceklerdir.⁹⁸

4. Bosna Vakıfları

4.1. Cami ve Sıbyan Mektebi

Hasan Ağa, Bosna Eyâleti'ne bağlı Priyedor⁹⁹ Kazası'nın Mekurce Köyü'nde bir cami ve bir sıbyan mektebi inşa ettirmiştir. Ancak bu cami ve mektep hakkında gerek arşiv belgelerinde gerekse bölgeyle ilgili yapılan literatür taramasında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

4.2. Vakfın Gelirleri

Hasan Ağa, cami ile sıbyan mektebinin görevlilerinin maaşları ve bu iki kurumun bakım, onarım ve diğer masraflarının karşılanması için 2.000 riyâlî kuruş vakfetmiştir. Vakfettiği paranın %10 hesabıyla, şer'î kurallara uygun ve helal bir yolla işletilmesini, muamelinin kuruş üzerinden yapılmasını ve paranın varlıklı kimselere verilmesini şart koşmuştur. Ayrıca vakıf işlemi sırasında kuvvetli rehin, teminat ve borcu ödeme gücüne sahip kefillerin olması da vakfiyede geçen şartlardandır.¹⁰⁰ Vakıf kurucularının vakfettikleri paralarla ilgili bu tür şartlar koymalarındaki amaç, işletilme esnasında paranın zayı olmasını önlemek, vakıflarının ayakta kalmalarını sağlamaya çalışmaktır.

4.3. Vakfın Giderleri

Bosna vakfının gider kalemlerini cami ve mektepte görevli personelin maaşları ile camide kullanılan hasırlar ve kandil yağları harcamaları oluşturmaktadır.

4.3.1. Personel Maaşları

Hasan Ağa vakfiyesinde, vakfında görev almasını istediği kimseleri, aradığı şartları ve kendilerine ödenecek maaş miktarını açıkça belirtmiştir. Buna göre vakfının mütevellisi hayatta olduğu sürece kendisi; vefatından sonra ise Edhem Ağa b. Abdülkerim olacak ve ona günlük dört akçe maaş verilecektir. Vakfın hasbî nâzırı Sarây-ı Cedîd-i Sultânî Ağası olacaktır. Vakfiyede cami ve mektep görevlilerinde aranan şartlar ve bu kimselere ödenecek maaşlar ise şu şekildedir: Caminin imamı ve hatibi aynı kişi olacaktır. Bu kişiye

⁹⁸ BOA, TS.MA.d, No. 6960, 23a.

⁹⁹ Günümüzde Prijedor şehri, Bosna-Hersek'in kuzeybatı kesiminde, Sana ve Gomjenica nehirlerinin kıyısında ve Kozara dağı'nın eteklerinde yer almaktadır. 834 km² yüzölçümüne sahip olan şehirde 2013 yılında yapılan son nüfus sayımına göre, 97.588 kişi yaşamaktadır. Prijedor Belediyesi (PB), "Coğrafi Konum" (Erişim 8 Ağustos 2024).

¹⁰⁰ Çam - Ademi, *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, 2/695-696.

imâmet vazifesi için günlük beş, hitâbet vazifesi için ise günlük dört akçe maaş ödenecektir. Camide iki müezzin görev yapacak ve kendilerine günlük üçer akçe ödenecektir. Camide görev yapan üç *devirhâna*¹⁰¹ günlük ikişer akçe verilecek; onlar da cuma günleri *vakt-i mâhudda* (belirlenmiş vakit) toplanarak açıktan yani sesli olarak Kur'ân okuyacaklar ve sevabını Hazreti Peygamber'in ve vâkîfın ruhuna bağışlayacaklardır. Eğer camide görev yapan müezzinler, ehl-i Kur'ân ise devirhanlık görevi bu kimselere verilecek ve kendilerine ayrıca devirhanlık ücreti ödenecektir. Bir muarri¹⁰² günlük bir akçe ücret karşılığında cuma günü Kur'ân okuyup sevabını padişah hazretlerinin bekâsına, vâkîfın ve sâir ehl-i imânın ruhuna bağışlayacaktır. Vakfiyede baş müezzinin muarri olacağı bilgisi yer almaktadır. Vakfiyeye göre hoş-elhân (güzel nağmeli) bir kimse naathân¹⁰³ olacak ve kendisine günlük bir akçe maaş verilecektir. Mektepte görevli muallime günlük üç akçe, *halife-i mektebe*¹⁰⁴ ise günlük iki akçe maaş ödenecektir. Her ikisi de tatil günleri haricinde her gün öğrencilere Kur'ân talim edeceklerdir.¹⁰⁵

Bir kimse vakfın gelir ve giderlerinin muhasebesini yapmak üzere câbi olarak atanacak ve ona günlük iki akçe maaş verilecektir. Câbide dürüst ve işinde gayretli olması şartları aranmaktadır. Dürüst, aynı zamanda işinin ehli bir kimse kâtip olacak ve bu kimseye günlük iki akçe maaş ödenecektir. Vakfın bakımı ve tamiri ile görevli olan meremmetçi vakıftan günlük bir akçe maaş alacaktır. Vakfın *kayyım*¹⁰⁶ aynı zamanda *kennâs*¹⁰⁷ vazifesini de yürütecek olup kendisine vazifeleri karşılığında günlük bir akçe maaş verilecektir.¹⁰⁸

Tablo 6: Hasan Ağa'nın Bosna'daki Vakfının Personel Maaşları

Görevi	Sayısı	Ücreti (Akçe)	Açıklama
Mütevelli	1	4	---
İmam	1	5	İmam ve Hatip aynı kişi olacaktır.
Hatip		4	

¹⁰¹ Devirhân: Her cuma namazından önce, Kur'an'ın bir cüzünü okumakla görevli olan ve bir ay sonunda yeniden başlamak üzere Kur'an'ı hatm eden kimse bk. Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf İstilahları Lügatçesi", *Vakıflar Dergisi* 17 (1983), 55-60.

¹⁰² Muarri: Cami ve tekkelerde hayır sahiplerinin adlarını hayırla anmak ve dua etmekle görevli kimse. bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2/552.

¹⁰³ Naathân: Peygamberin övüldüğü naatları terennüm etmekle görevlendirilmiş kişi bk. Yediyıldız, "Vakıf İstilahları Lügatçesi", 59.

¹⁰⁴ Halife-i Mekteb: Mekteplerde talebenin derslerini müzakere ve okudukları derslerde anlayamadıkları yerleri onlara tekrar eden kimse, kalfa. Bk. Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler* (Ankara: İkbal Matbaacılık, ts.), 21.

¹⁰⁵ Çam - Ademi, *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, 2/696.

¹⁰⁶ Kayyım: Vakıf kuruluşlarını korumak, temizlemek, ıskılarını yakmak ve onlarla ilgili diğer işleri yürütmekle görevlendirilmiş kişilere verilen genel isim. Bk. Yediyıldız, "Vakıf İstilahları Lügatçesi", 57.

¹⁰⁷ Kennâs: Umûmî tuvaletleri temizlemekle görevli kimse. Bk. Yediyıldız, "Vakıf İstilahları Lügatçesi", 57.

¹⁰⁸ Çam - Ademi, *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, 2/696.

Müezzin	2	Her birine 3'er akçe	---
Devirhân	3	Her birine 2'şer akçe	---
Muarrif	1	1 akçe	---
Naathân	1	1 akçe	---
Muallim	1	3 akçe	---
Halife	1	2 akçe	---
Câbi	1	2 akçe	---
Kâtip	1	2 akçe	---
Meremmetçi	1	1 akçe	---
Kayyım	1	1 akçe	Kayyım ve Kennâs aynı kişi olacaktır.
Kennâs			

4.3.2. Diğer Giderler

Caminin hasır ve kandilleri için günlük üç buçuk akçe ödenecektir. Caminin kandillerinde kullanılan revgân-ı zeytine (zeytinyağı) günlük bir akçe, caminin mihrabının iki yanında yanan şem'-i asel (bal mumu) için senelik beş yüz akçe ödenecektir.¹⁰⁹

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde padişahların, hânedân üyelerinin, devlet adamlarının ve imkânları ölçüsünde halktan kimselerin vakıflar tesis ettiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti saray teşkilatında hazînedârbaşılık ve Bâbüssaâde ağalığı görevlerinde bulunan Hasan Ağa b. Ahmed, her iki görevi sırasında vakıf kurmuş önemli devlet adamlarındandır. Hasan Ağa'nın hayatı hakkında çok az bilgi vardır. Nerede doğduğu, saraya nasıl geldiği gibi konular hakkında maalesef bir bilgi yoktur. Ancak vakfiyesi sayesinde özellikle ailesi hakkında az da olsa bazı bilgilere ulaşılmıştır. Vakfiyesinde dört kardeşinin (Hüseyin, Sefer Fatma ve Sâkine) ve bir amca kızının (Hadîce bnt. Behrâm) adları geçmektedir. Hasan Ağa'nın Babüssaâde ağalığında selefi olan Abdurrahman Ağa ile yakın dost oldukları anlaşılmaktadır. Abdurrahman Ağa ile birlikte sağlıklarında aynı yere definolunmak üzere birlikte türbe satın almışlardır. Nitekim Abdurrahman Ağa ile Hasan Ağa'nın mezarları günümüzde İstanbul'un Eyüp semtindeki aynı türbe içerisinde. Vezir rütbesine yükselen ve saraydaki siyasi olaylara doğrudan müdahil olan Abdurrahman Ağa'nın dostu olmasının Hasan Ağa'yı olumlu ya da olumsuz yönden nasıl etkilediği henüz bilinmemektedir.

Hasan Ağa biri İstanbul'da diğeri Bosna'da olmak üzere iki vakıf tesis etmiştir. İstanbul'daki vakıf gelirlerinin bir kısmını ailesine, akrabalarına ve âzatlı kölelerine; bir kısmı-

¹⁰⁹ Çam - Ademi, *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, 2/696.

nı da inşa ettirdiği mektebin giderlerine vakfetmiştir. Bu yönüyle İstanbul'daki vakfı yarı ailevi vakıf statüsündedir. Bosna'daki vakfının gelirlerini ise, sadece inşa ettirdiği cami ve mektebin giderlerine vakfetmiştir. Bu sebeple Bosna'daki vakfı hayrî vakıf kapsamındadır.

Hasan Ağa'nın İstanbul'daki vakfının hayır hizmetlerini; İstanbul'un Kumkapı semtindeki bir sıbyan mektebi ile vakfiyesinde adı geçen aile üyelerine, âzatlılarına ve Enderûn halkına tayin ettiği tahsisâtlar oluşturmaktadır. Hasan Ağa vakfiyesini tanzim ettirdiği sırada vakfının geliri 5 ev, 3 bağ, 2 bahçe, 1.000 riyâlî kuruştur. Onun vefatından sonra vakfiyede belirttiği şartlar üzerine vakfına ilave gelirler sağlanmıştır. Bunlar, 7 ev ile bir dükkândır. İlavelerle birlikte Hasan Ağa'nın İstanbul'daki vakfının 12 ev, 3 bağ, 2 bahçe, 1.000 riyâlî kuruş geliri vardır.

Hasan Ağa'nın Kumkapı'da inşa ettirdiği sıbyan mektebi günümüze gelememiştir. Ancak Osmanlı arşiv belgelerinden 19. yüzyılın sonlarına kadar mektebin eğitim öğretime devam ettiği anlaşılmaktadır. Hasan Ağa, sıbyan mektebi yaptırarak sadece eğitim öğretime katkı sağlamakla kalmamış; her yıl talebeye kıyafet yardımı yaparak velilerin bütçesine de destek olmuştur. Hasan Ağa, Enderûn'daki öğrencilerin eğitimi için tahsisâtta bulunarak kendisi gibi daha sonra saray teşkilatında görevlendirilecek kişilerin yetişmesine katkıda bulunmuştur.

Hasan Ağa aile üyeleri ve âzatlılarından bazılarına -vakfın geliri olan evlerden ayrı olarak- 5 evin oturma/tasarruf hakkı ile belirli miktarda maaş tahsis etmiştir. Hasan Ağa'nın kadın âzatlılarına erkeklerden daha fazla maaş tahsis ettiği görülmektedir. Hasan Ağa, kendisinden sonra vakıf tevliyetini amcasının kızıyla evli olan kethüdâsı Ali b. Abdülmennân'a bırakırken cibâyet ve kitâbet görevlerini utekâsına bırakmıştır. Bu şekilde hem vakfının devamlılığını hem de kendisinden sonra yakınlarına istikrarlı bir gelir temin etmek istemiştir. Hasan Ağa'nın vakfiyelerinde adı geçen, 5 erkek 7 kadın âzatlısı vardır.

Hasan Ağa, Bosna'nın Priyedor şehrinin Mekurce Köyü'nde müessesât-ı hayriyeden olmak üzere bir cami ve bir mektep inşa ettirmiştir. Gerek Osmanlı arşiv belgelerinde gerekse diğer kaynaklarda cami ve mektep hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bosna'daki vakfın gelirleri, vakfedilen 2.000 riyâlî kuruşun işletilmesinden elde edilmektedir. Hasan Ağa, vakfettiği paraların işletilmesinde başta şer'î hukuka riayet olmak üzere kuvvetli rehin ve zengin kefiller gibi hemen her para vakfında görülen genel şartlar koymuştur. Özel şartlar ise, kâr oranının %10 olması, paranın geri ödenmesini teminat altına almak için zengin kimselere verilmesi, vakıf paranın ödenmesinde sorun yaşanır endişesiyle askerî zümreye verilmemesi olarak ifade edilmiştir.

Hasan Ağa'nın İstanbul ve Bosna'da birer sıbyan mektebi inşa ettirmesi, bunun yanı sıra Enderûn'daki talebenin eğitim öğretimi için maaş tahsis etmesi, onun ilme değer veren bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Ayrıca vakfiyesinde Hazreti Muhammed (s.a.v) başta olmak üzere din büyükleri, dönemin padişahları, kendisi ve ailesi için Kur'ân-ı Kerîm okunmasını istemesi ve bu amaçla vakfından tahsisâtta bulunması, onun dinî hassasiyetine işaret etmektedir. Özetle Hasan Ağa'yı vakıf kurmaya yönelten sâiklery, dinî ve ilmi hassasiyeti ile ailesi ve âzatlılarının geleceklerini ekonomik olarak garanti altına almak istemesi şeklinde ifade etmek mümkündür.

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmet. *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Altındağ, Ülkü. “Dârüssaâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/1-3. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Atar, Abdülkadir. “Osmanlı Döneminde Safranbolu Para Vakıfları”. *Vakıflar Dergisi* 52 (Aralık 2019), 93-122.
- Berki, Ali Himmet. *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*. Ankara: İkbâl Matbaacılık, ts.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maârif [C.MF]*. No. 5, Gömlek No. 230.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkâf Defterleri [EV.d.]*. No. 18106
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezâreti Mektûbi Kalemi [MF.MKT]*. No. 912, Gömlek No. 9.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadâret Nezâret ve Devâir Evrâkı [A] MKT.NZD*. No. 212, Gömlek No. 65.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi [TS.MA.d]*. No. 6960.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi [TS.MA.d]*. No. 6995.
- Çakır, İbrahim Etem. “Sofya Şehrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısı”. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 56 (Ocak 2016), 1365-1386.
- Çam, Mevlüt - Ademi, Rahman (ed.). *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*. 5 Cilt. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016.
- Çınar, Hüseyin. “Osmanlı Döneminde Rumeli’de Vakıf Paranın Kullandırılmasında Aranan Şartlar”. *Adam Akademi* 7/2 (Aralık 2017), 149-165.
- Diker Ağca, Sevgi. “Topkapı Sarayında Ak Hadımlardan Oluşan Babüssaade Teşkilatı ve Kurumun Son Güçlü Temsilcisi: Kapı Ağası Gazanfer Ağâ”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 16 (Aralık 2020), 1-32.
- Ergin, Osman Nuri. *Türkiye Maarif Tarihi*. 3 Cilt. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- ESB, Eyüp Sultan Belediyesi. “Abdurrahman Paşa Türbesi”. Erişim 7 Ağustos 2024. <https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/abdurrahman-pasa-turbesi/959>
- Genç, Mehmet. “Mukâtaa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/129-132. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Göyünç, Nejat. “Osmanlı Belgelerinde Konut Termimolojisi”. *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme*. ed. Yıldız Sey. 264-268. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Hızlı, Mefail. “Osmanlı Sıbyan Mektepleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*. 5/207-217. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- İlgürel, Mücteba. “Kösem Sultan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/273-275. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- İpşirli, Mehmet. “Enderun”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/185-187. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Joseph Von Hammer Purgstall. *Büyük Osmanlı Tarihi*. haz. Mümin Çevik - Erol Kılıç. 5 Cilt. İstanbul: Üçdal Neşriyat. ts.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî*. haz. Nuri Akbayar. 6 Cilt. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Naîmâ Mustafa Efendi. *Târih-i Naîmâ*. haz. Mehmet İpşirli. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Oral, Ertuğrul. *Mehmed Halife Tarih-i Gülmanî*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Özcan, Abdülkadir. “Mehmed IV”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/414-418. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Özkaya, Hatice Gökçen. *18.Yüzyıl İstanbul’unda Barınma Kültürü ve Yaşam Koşulları*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Pamuk, Şevket. “Kuruş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/458-459. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- PB, Prijedor Belediyesi. “Coğrafi Konum”. Erişim 8 Ağustos 2024. <https://www.prijedorgrad.org/sr-BA/prijedor-licna-karta.html>.
- Sahillioğlu, Halil. “Askerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/488-489. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf İstilahları Lügatçesi”. *Vakıflar Dergisi* 17 (1983), 55-60.
- Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü”. *Vakıflar Dergisi* 14 (1982), 1-27.
- Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/479-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Yediyıldız, Bahaeddin. *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Yerasimos, Stefanos. “XVI. Yüzyılda İstanbul Evleri”. *Soframız Nur Hanemiz Mamur* ed. Suraiya Faroqhi-Christoph K.Neumann. 306-332. İstanbul: Alfa, 2016.
- Yıldırım, Tahsin. “Romanlarda Fatih’in Semt Kapıları”. *Yeditepe Fatih*. Erişim 7 Ağustos 2024. <https://yeditepefatih.com/storage/2023/09/1471-yeditepe-fatih-dergisi-10sayi-20230621-151958.pdf>

The Waqfs of Chief White Eunuch Bosnian Hasan Agha

Extended Summary

Waqfs, which have existed throughout Islamic history, were present in almost every aspect of social life in the Ottoman Empire. In the Ottoman Empire, sultans, members of the dynasty, statesmen, and members of the public established waqfs to the extent of their means. Statesmen occupy an important place among the benefactors. Some of them were high-ranking state officials, such as the Bābü's-sa'āde Agha, who was closest to the sultan. Although they held high positions in the bureaucracy, our knowledge about the aghas is minimal. A large part of our knowledge about them is derived from their role in historical political events or the waqfs they established. An example of this is Bosnevî Hasan Ağa (Bosnian/Bosnevî Hasan Agha b. Aḥmad), who was the *ser-hazînedâr* (chief treasurer) of Sultan İbrahim (İbrāhîm) I (1640-1648) and one of the Bābü's-sa'āde aghas of Sultan Mehmed (Meḥmed) IV (1648-1687). Bābü's-sa'āde aghas were wealthy statesmen with high incomes in direct proportion to the duties they undertook. Bābü's-sa'āde aghas endowed a large part of their money. Since they were eunuchs, they could not leave an inheritance to their children. Instead, they endowed their property to their brothers, their freed slaves, and their descendants. Hasan Agha, the subject of our study, was a philanthropist, Bābü's-sa'āde Agha, who endowed part of the income of his foundation to his brothers, relatives, and freed slaves, and the other part to the expenses of the mosque and school he built for the public benefit. The sources of income of the waqfs consisted of rental income (buildings, shops), agricultural products (vineyards, gardens), and cash. There is very little information about his life. Some information about his family was obtained through his waqf. The names of his siblings, Hüseyin (Hüseyn), Sefer (Şafar), Fatma (Fāṭima), and Sakine (Sākine), and an uncle's daughter, Hadîce bnt. Behrâm (Khadija bnt. Bahrâm), are mentioned in his waqf. It is understood that Hasan (Hasan) Agha was close friends with Abdurrahman ('Abd al-Raḥmān) Agha, his predecessor in the Bābü's-sa'āde Agha. They bought a tomb together with Abdurrahman Agha to be buried in the same place in their lifetime. The graves of Abdurrahman Agha and Hasan Agha are today in the same tomb in the Eyüp neighbourhood of Istanbul.

Hasan Agha established two foundations, one in Istanbul and the other in Bosnia. He endowed some of the income of the waqf in Istanbul to his family, relatives, and freed slaves, and some of it to the expenses of the school. His waqf in Istanbul has the status of a semi-family foundation. He endowed the income of his waqf in Bosnia to the expenses of his mosque and school. His foundation in Bosnia has the status of a charitable foundation.

The charitable services of Hasan Agha's waqf in Istanbul consist of a school in the Kumkapı district of Istanbul and the allocations he assigned to the family members mentioned in his foundation, his dependents, and the people of Enderûn. At the time Hasan Agha had his endowment drawn up, the income of his endowment consisted of 5 houses, 3 vineyards, 2 gardens, and 1.000 riyālî ghurûsh (kuruş). After his death, additional revenues were provided to his waqf according to the conditions specified in

the waqf. Additional revenues are from 7 houses and a shop. Together with the additions, Hasan Agha's waqf in Istanbul has 12 houses, 3 vineyards, 2 gardens, and an income of 1.000 riyālî ghurūsh (kuruş).

The school he built in Kumkapı has not survived to the present day, but it is understood from Ottoman archive documents that it continued to provide education until the end of the 19th century. Hasan Agha not only contributed to education by building a school, but also supported the parents' budget by providing clothes for the students every year. He also contributed to the training of qualified personnel for the palace organisation with the allocations he made for Enderun students.

Hasan Agha allocated a certain amount of salary to his family members and some of his freedmen, apart from the income of the foundation, with the right to reside in 5 houses. It is observed that Hasan Agha allocated more salaries to his female freedmen than to his male freedmen. He entrusted the duties of trusteeship of his endowment to his cousin's husband and chamberlain, Ali b. Abdülmennân, while the duties of *cibâyet* and bookkeeping were entrusted to his freedmen. With this arrangement, he aimed both to ensure the continuity of the waqf and to provide regular income for his family and relatives. He had 5 male and 7 female servants mentioned in the endowments.

He built a mosque and a school in the village of Mekurce in the city of Priyedor in Bosnia. There is no information about these buildings in the Ottoman archives or other sources. The income of the waqfs in Bosnia is provided by the operation of 2.000 riyālî ghurūsh (kuruş) donated by its founder. Hasan Ağa set general conditions for the money he donated, such as strong collateral and rich guarantors, according to Islamic law, which are seen in almost every cash foundation. Special conditions include the profit margin being 10%, the money being given to rich people to guarantee its repayment, and not being given to the military class for fear of problems in paying the foundation money. Both the construction of a school in Kumkapı and the allocation of salaries to students at Enderun show that he was someone who valued knowledge. His request that the Qur'ân be read for the religious leaders, especially Prophet Muḥammad (pbuh), the sultans of the period, himself, and his family, and the fact that he allocated his foundation for this purpose are an indication of his religious sensitivity. To summarise, the motives that led Hasan Agha to establish a foundation can be expressed as his religious and scholarly sensitivity and his wish to economically guarantee the future of his family and his freed slaves.

Keywords

Islamic History, Waqf, Waqfiye, Bosnian Hasan Agha, Istanbul, Bosnia.